

De Russische economie in 1963

Voor de jaren 1950/1958 calculeerden Westerse experts een gemiddeld jaarlijks groeipercentage van het reële Russische bruto nationaal product (b.n.p.) van ca. 7 tegenover een Amerikaans stijgingspercentage van ca. 3. Voor de daaropvolgende jaren achtten zij weliswaar wat lagere Russische groeicijfers waarschijnlijk doch deze zouden vermoedelijk die van de V.S. nog overtreffen. Het perspectief van een hoger Russisch groeitempo kon F. Sternberg in zijn bekende boek ¹⁾ zelfs mede baseren op verschillende verklaringen van A. W. Dulles, de voormalige leider van de Amerikaanse veiligheidsdienst (C.I.A.). Het C.I.A. verwekte echter onlangs veel opzien met de mededeling dat „the Soviet Union's economic growth in the last two years has been less than 2,5 per cent annually”.

Het is evident dat het C.I.A. niet primair als economische voorlichtingsdienst fungeert. In de sceptische reacties deelde „The Economist”, in eerste instantie met een raming van het Russische groeivolume in 1963 van 5 pCt. ²⁾ De expert G. Warren Nutter vond het cijfer van het C.I.A. echter wel plausibel, waarbij hij o.m. wees op het officiële Russische groeipercentage van 5 voor het b.n.p. in 1963, dat (door dubbeltellingen) hoger zou zijn dan van het nationaal inkomen. In een naschrift verminderde „The Economist” ³⁾ de raming van 5 pCt. in 4 pCt. Daarna publiceerde de E.C.E. (de economische commissie voor Europa van de V.N.) ⁴⁾ eveneens een getal van 4, nl. als geschat stijgingspercentage van het Russisch nationaal (materieel) inkomen ⁵⁾ in 1963. De E.C.E. was tot een schatting genoopt, omdat — voor het eerst sinds jaren — een officieel Russisch getal ontbrak. De daling van het groeitempo — in 1960, 1961 en 1962 nog resp. 8, 7 en 6 pCt. — werd, wel bekend, vooral veroorzaakt door het slechte agrarische produktieresultaat (ca. 7 pCt. lager dan in 1962).

Wel was de *industriële* expansie, mede door de barre winter, wat lager dan in 1962, doch het percentage van 8,5 betekent nog steeds een hoog groeitempo. De taakstelling van een industriële expansie van 51 pCt. in de eerste 5 jaren van het lopende plan (1959-1965) bleek overtroffen (58 pCt.). Opmerkelijk is dat de planoverschrijding slechts de niet-consumptiegoederen („groep A”) betrof. „One of the major shortcomings of the otherwise impressive industrial expansion under the Seven-year Plan” — aldus de E.C.E. — is het achterblijven van de groei van de chemische industrie bij het plandoel (13,5 t.o.v. 17 pCt. p.j. in de periode 1958-1963), tegenover een planoverschrijding bij de metaalindustrie (14,5 t.o.v. 10,4 pCt.). Russische auteurs (o.m. in „Kommunist”) raamden hun chemische productie op slechts een derde van de Amerikaanse bij een totale industriële productie van tweederde van die in

de V.S. ⁶⁾. Er wordt nu een grote chemische produktie-stijging beoogd, vooral voor een hogere agrarische produktie („the major theme to day” in de S.-U.) doch mede voor een ruimer aanbod van industriële consumptiegoederen, w.o. plastics.

De centraal geplande en coöperatieve *investeringen* namen in 1963 met een getal van 6 pCt. minder toe dan in 1962 (9 pCt.). De relatieve omvang van de voorraad „onvoltooide investeringen” — een oud vraagstuk — kon daarmee stabiel blijven. De E.C.E. vermeldt interessante gegevens over de kapitaalproductiviteit, die (in indexcijfers) in 1962 t.o.v. 1959 daalde tot 94; in 1959 was er t.o.v. 1956 nog een stijging (105).

De E.C.E.-schatting van een daling met 7 pCt. van de *agrarische* produktie in 1963 betekent een teruggang tot het niveau van 1958. (In de periode 1958-1962 beliep de bevolkingstoename eveneens 7 pCt. De magere agrarische jaren na 1958 volgden dan de grote produktie-expansie van 1953 (aanvang nieuwe landbouwpolitiek) tot 1958, nl. met 51 pCt., bij een bevolkingstoename van 9 pCt.). Het slechte weer in 1963 was een oorzaak van de lage graanopbrengst; onvoldoende voer leidde tot inkrimping van de veestapel. Ter verbetering van de situatie is tot een aantal maatregelen — onder het wachtwoord: „intensification” — besloten, w.o. een onderbreking van de expansie van landbouwgrond, „chemisering”, versterkte mechanisering en irrigatie. Op organisatorisch niveau wordt gestreefd naar een meer efficiënte planning en produktie-organisatie en een economischer prijzenstructuur (o.m. grotere rentabiliteit en beslissingsvrijheid voor de kolchozen) en naar een prestatie-stimulerende arbeidsbeloning.

Het „Wochenbericht” (Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, West-Berlijn) van 17 april jl. wees op een andere oorzaak van de landbouwmoelijkheden, die zich bij een stijgend inkomensniveau, zoals reeds geruime tijd in het Westen, voordoet. Het betreft hier de vraag-

¹⁾ F. Sternberg: „De machten van morgen”. N.V. De Arbeiderspers, Amsterdam 1962. ²⁾ Van 18 januari jl. ³⁾ Van 21 maart jl. ⁴⁾ In de „pre-publication text” van de „Economic Survey of Europe in 1963”. ⁵⁾ Excl. diensten, verdiscontering hiervan (zoals in de Westerse definitie) zou „vrijwel zeker” — aldus de toelichting van de E.C.E. — een hoger getal impliceren, doch daartegenover staat een bescheiden raming van het ongunstig agrarische effect. ⁶⁾ H. J. A. Hofflands opmerking (in zijn onlangs verschenen lezenswaardige boek „Opmerkingen over de chaos”): „(...) de Sowjet-Unie, die in de ogen van de Westeuropese burger en geheel tegen zijn zin van een morsig, proletarisch land (...) veranderde in een industriële natie, even machtig als Amerika en beter in het afschieten van ruimtevaarders” kan niet berusten op een overeenkomstige waardering voor de Russische industrie in de Westerse voorlichting.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De Russische economie in 1963.....	379	De gevaarlijke merketrouw, door Dr. A. D. Bonnet	389
Koopmachtsbalans en armoede, door Prof. Dr. Ir. G. Hamming	381	Boekbespreking:	
Het effect van het rapport-Dalmulder, door Drs. R. Ruiter en Mej. K. van Dalzen.....	383	Dr. H. J. Scheffer: Van zestien mannen en een heer, bespr. door Prof. Dr. J. H. van Stuijvenberg	390
Regionale dispariteiten en de vestiging van industriële complexen, door Drs. M. C. Verborg.....	386	Recente publikaties	391
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	392

verschuivingen naar veredelde agrarische produkten, die zich in de laatste jaren steeds duidelijker ook in de S.-U. manifesteerden, zonder dat de landbouw er tot dusver in slaagde de aanbodsstructuur aan te passen. Het E.C.E.-overzicht vermeldt een verwachte snellere omzet van dierlijke produkten (echter waarschijnlijk excl. vlees), groenten en fruit tegenover een kleine stijging bij meel en brood.

Overigens kon vooral door de slechte agrarische produktieresultaten — voedingsmiddelen absorberen meer dan de helft van de gezinsuitgaven — de geplande stijging van het reële inkomen per hoofd van de bevolking met 4,9 pCt. p.j. niet worden gerealiseerd. In de periode 1958/1963 beliep de toename voor arbeiders en employés 2,4 pCt., voor boeren 2,9 pCt. Voor 1963 schat de E.C.E. een toename met 1 à 2 pCt., waarbij moet worden opgemerkt dat dit inkomensbegrip ook sociale overheidsuitgaven (o.m. de materiële kosten voor gezondheidszorg en onderwijs) omvat, die in 1963 met ruim 8 pCt. toenamen.

De E.C.E. merkt op dat de ongunstige agrarische gevolgen voor het particuliere inkomen enigszins hadden kunnen worden opgevangen door aanpassingen van investeringsdoelen en het buitenlandse handelspatroon, benevens door een andere allocatie van produktiemiddelen ten behoeve van de consumptie. De produktie van niet-consumptiegoederen bleef echter niet beneden de plandoelen; uit Russische bronnen blijkt dat het gecombineerde aandeel van kapitaalvorming en defensie-uitgaven in het nationaal inkomen aanzienlijk steeg boven het geplande niveau. Het niet realiseren van de plandoelen voor de inkomensstijging per hoofd der bevolking kan voor een gedeelte worden toegerekend aan de expansie van de niet-agrarische beroepsbevolking die groter was dan voorzien in het plan. In 1962 telde de geurbaniseerde bevolking 9 mln. personen meer dan voor dat jaar bij de aanvang van het 7-jaren plan was gecalculerd. De onvoorziene daling van de agrarische, op semi-zelfvoorzieningsbasis levende, bevolkingsgroep verscherpte het vraagstuk van het voedselaanbod, in het bijzonder aan de steden. Hoewel het geplande reële loonniveau dus niet werd gerealiseerd, is het waarschijnlijk dat het welvaartsniveau van de bevolking profiteert van de boven-planmatige stijging van het aantal, in de beroepsbevolking ingeschakelde, gezinsleden. Merkwaardig is de E.C.E.-opmerking dat de levensstandaard mogelijk wat steeg zonder een adequate manifestatie hiervan in de inkomensrend, nl. bij een inkomensniveau, dat voor een zekere tijd een continue accumulatie van kleding en duurzame verbruiksgoederen toeliet. Zo bezat reeds 56 pCt. van de Russische bevolking een radio, 45 pCt. een naaimachine en twee derde (boven 13 jaar) een horloge. Het achterblijven van de produktie van naaimachines, horloges, evenals die van ijskasten, zou kunnen wijzen op een verzadigde markt.

Hoewel de produktie van een aantal industriële consumptiegoederen (o.m. bepaalde textielprodukten en t.v.'s) de plandoelen overtrof, betekent dit niet noodzakelijkerwijze een betere bevrediging van consumentenbehoeften, zoals de excessieve voorraden in het distributie-apparaat aantonen. Het groeiend aandeel van voedingsmiddelen (54,6 pCt. in 1958, 56,2 pCt. in 1962) in de detailhandelsomzetten is wel gedeeltelijk veroorzaakt door de intensieve urbanisatie en door de relatieve daling van uitbetaling in natura op de kolchozen, doch ook door minder vraag (resp. van vraagexpansie) naar industriële produkten. Soms betrof het een verzadigde markt (bijv. naaimachines), doch meestal een kennelijk onvermogen van de industrie kwali-

teit en assortiment voldoende snel aan te passen aan de veranderende consumentenpreferenties. Zo stapelden de voorraden textiel; kleding en schoeisel zich in de jaren 1958/1963 tot meer dan het dubbelvoudige op, bij een omzetting van minder dan 25 pCt.

De handels- en planningsorganisaties kregen dan ook de opdracht de excessieve voorraden te verminderen, in 1964 tot een vijfde van de geplande omzettoename. Erkend wordt nu dat de handelsorganisaties daartoe de beschikking moeten kunnen krijgen over een elastischer detailhandels-prijspolitiek (w.o. reductie van prijzen), betere advertering, voorradenruil met andere organisaties, meer consumenten-kredietfaciliteiten. Daarnaast worden meer ingrijpende reorganisaties voor een betere coördinatie van handel en industrie, met radicale veranderingen in het systeem van „success indicators and incentives” van industriële ondernemingen, als wenselijk beschouwd. Tot de nieuwe suggesties in 1963 behoorde het voorstel dat het succes criterium de nauwkeurigheid behoort te omvatten waarmede de onderneming voldoet aan de opdrachten van de handelsorganisaties⁷⁾. „The client ought to be the final judge of success of an enterprise producing consumers' goods”, aldus V. Mochalov in „Kommunist”.

De levendige publieke discussie over mogelijke hervormingen van het systeem van economische planning en management, gestimuleerd door de voorstellen van Prof. Liberman, lijkt echter, althans tijdelijk, tot stilstand gekomen. De Raad voor „cost accounting and material incentives” en de Staatsplancommissie, die de toepasbaarheid van Prof. Libermans voorstellen moesten bestuderen, hebben wel hun rapporten ingediend, doch deze zijn niet gepubliceerd. Wel zouden reeds enkele aanbevelingen worden toegepast, doch de E.C.E. acht het onwaarschijnlijk dat hierin de fundamentele elementen van Prof. Libermans voorstellen — o.m. het koppelen van de grootte van de managementpremie aan de ondernemingsverhouding van winst tot kapitaalactiva — tot uiting komen. Meer ruimte voor de onderneming is toegelaten in het tweejarenplan 1964/1965, dat alleen „major items” regelt; bij het bepalen van de plandoelen werden de ondernemingen meer betrokken (planning „van beneden”). Op het niveau van centrale planning en management wordt gestreefd naar verfijning door wiskundige technieken.

Over de moeilijkheden van de centrale planning, de landbouw, de aanpassing van de produktie aan de consumentenbehoeften, en de daarmee samenhangende problemen van prijzenhervorming, investeringscriteria in „success indicators”, schreef A. Nove reeds in 1961 in zijn uitstekend werk „The Soviet Economy”:

„These are the difficulties of adjusting the system to deal with problems of a developed, as distinct from an underdeveloped economy, and they raise most serious questions of economic, doctrinal and political kinds. It is by no means clear whether these adjustments can be made without thereby slowing down growth rates (...).”

„The Economist” (18 april jl.) schreef over „a period of transition”:

„Since Mr. Krushchev's rise to power, the system of economic management had been in a state of almost permanent flux as the planners grope for less cumbersome methods of running an increasingly complex economy”.

Het lijkt waarschijnlijk dat een realisering van een fundamentele aanpassing van het systeem een tijdsduur zal eisen, die meer dan één 1 mei-viering zal tellen. M. H.

⁷⁾ In deze geest ook Prof. Libermans „winst”-conceptie, dat slechts „ordered goods” betreft.

Onder een koopmachtsbalans verstaat schrijver een formele betalingsbalans gecorrigeerd voor verschuivingen in de investeringen, de leningen en de schulden. Het is voor hem de vraag of een actieve koopmachtsbalans als politiek doel aanvaardbaar is. Hij stelt dat welvarende landen, die produktieve krachten kunnen vrijmaken, moeten „streven” naar een passieve koopmachtsbalans en dat het wenselijk is dat zij zich aan een internationale belasting op het koopmachtoverschot onderwerpen. Deze belasting zou progressief moeten zijn met een tarief van meer dan 100 pCt. voor grote overschotten. Zolang deze belasting niet bestaat, verdient een sluitende koopmachtsbalans de voorkeur boven een actieve. Pogingen tot bezitsspreiding en ontwikkelingshulp worden een schijnvertoning indien men tevens poogt de koopmachtsbalans positief te houden.

Koopmachtsbalans en armoede

Wanneer wij spreken over de koopkracht van de gulden bedoelen wij een ander begrip dan wanneer de koopkrachtige vraag ter sprake komt die de mens voor honger behoedt. Met het tweede begrip wordt een economisch gefundeerde macht bedoeld, de macht zich aan ellende te onttrekken. Wij willen deze macht als koopmacht aanduiden.

Dat de mogelijkheid van kopen nauw samenhangt met de mogelijkheid te betalen, is duidelijk. Maar het systeem van afbetaling laat zien, dat koopmacht en betaalmacht nog geen identieke begrippen behoeven te zijn.

In internationale betrekkingen heeft de koopmacht van een land veel te maken met de deviezenvoorraad. Doch ook zonder deviezen kan het kopen nog doorgaan, zolang men bijv. aandelen aan het buitenland kan verkopen of zolang het maken van schulden in de ogen van een geldschietter aanvaardbaar is.

Koopmacht is een vorm van macht. Indien iemand goederen koopt en betaalt, dan zien wij wel een verschuiving van geld doch niet zo zeer van macht. Wanneer daarentegen iemand goederen koopt en niet betaalt, dan is er een duidelijke machtsverschuiving. Immers, wanneer de schuldeiser goederen of diensten wil kopen ten bedrage van de schuld, dan kan de schuldenaar moeilijk weigeren. De schuldeiser heeft (koop)macht over de schuldenaar. Andere posten op de machtsbalans zijn bijv. oratorische bekwaamheid, een militair apparaat en een ruim geweten.

Wij geven aan ons begrip „koopmacht” een exacte inhoud door van de formele betalingsbalans, die per definitie sluit, enkele posten af te trekken. Allereerst de buitenlandse investeringen. Indien land A een bepaald bedrag in land B investeert, dan verwerft A daardoor een machtspositie in B. De bijbehorende geldstroom is ten opzichte van het machtssevenwicht relevant. Verder de leningen en de schulden. Een land dat schulden maakt of leningen sluit verzwakt daarmee zijn machtspositie.

Schenkingen en diefstallen behoeven niet in de balans te worden opgenomen omdat ze impliciet reeds zijn vermeld. Indien land B de bezittingen van land A nationaliseert, dan is dit voor A identiek met een versnelde afschrijving, een negatieve investering. En indien A aan B een schenking ver-

richt zonder daar een geldstroom of goederenstroom aan te koppelen, dan is dit mathematisch identiek met het aangaan van een schuld. In deze vorm is de schenking reeds vermeld.

De koopmachtsbalans krijgen we dus door de formele betalingsbalans te corrigeren voor verschuivingen in de investeringen, de leningen en de schulden. Hierbij vraagt de waardevermeerdering van buitenlandse beleggingen nog speciaal de aandacht. Indien alle winsten van de A-se ondernemingen in B, zouden worden uitgekeerd aan de aandeelhouders in A, dan zouden dit betalingen voor diensten zijn, die voor de machtsbalans geen betekenis hebben. Wanneer daarentegen de waarde van de ondernemingen door interne financiering groeit, dan staat het niet betalen van de winsten door B aan A gelijk aan een investeringsbetaling van A aan B.

Het zal duidelijk zijn, dat de som van de koopmachtsbalansen van alle landen per definitie nul is. Of de betekenis van de goudproduktie op de juiste wijze in de definitie is opgenomen, doet voor ons doel niet ter zake. Daarvoor is de goudproduktie te onbelangrijk.

Wanneer het een voorwerp van dagelijkse zorg is van de Nederlandse regering dat de betalingsbalans niet te slecht mag worden, dan gaat het, indien ik goed zie, in hoofdzaak om de koopmachtsbalans. Plotselinge schokken in buitenlandse investeringen en leningen zijn wel eens lastig, doch niet wezenlijk indrukwekkend.

Het is voor mij de vraag of een actieve koopmachtsbalans als politiek doel aanvaardbaar is. Immers, uit het feit dat de som van al deze balansen per definitie nul is, volgt dat een positief overschot voor Nederland impliceert, dat minstens een ander land, X, een negatief overschot heeft. Alle argumenten die pleiten voor een actieve balans van Nederland pleiten ook voor een actieve balans van X. Het maakt een merkwaardige indruk indien wij aan X een passieve koopmachtsbalans toewensen, alleen op grond van het feit dat wij X niet vooraf kunnen determineren.

Overigens kunnen wij deze determinatiemoeilijkheid wel overwinnen door de staten te groeperen in twee complexen: West en Oost. Indien de gecombineerde koopmachtsbalans van West positief is dan is de gecombineerde

balans van Oost voor hetzelfde bedrag negatief. Mag dit als doel gesteld worden?

Of staan wij hier voor de oplossing van het probleem, waarom de vraag in Oost niet koopmachtig is en de honger groot?

Laten wij enige stellingen ontwikkelen:

a. Zolang Oost een onverzadigbare vraag heeft, kan de koopmachtsbalans van Oost niet positief zijn, althans indien West nog produktieve reserves heeft. Immers, Oost zal een positief overschot direct gebruiken voor aankopen in West.

b. De produktieve reserves van West zijn nog groot. Dit blijkt niet alleen uit de werkloosheid in de Verenigde Staten doch ook uit de beschermende maatregelen tegen allerlei artikelen uit de goedkope landen. Ten slotte is een grotere zuigkracht uit het buitenland bevorderlijk voor de afvloeiing uit de landbouw.

c. Omdat West wegens a en b geen passieve koopmachtsbalans kan hebben, behoeft deze balans ook geen zorg voor de Westelijke regeringen te zijn.

Stelling c is te beknop om waar te zijn. Indien West onder een gecombineerd gezag stond, dan zou dit gezag moeten „streven” naar een passieve koopmachtsbalans. Dit „streven” zou mislukken omdat deze balans voor West niet passief kan zijn, doch de zuigkracht op de balans van Oost zou wegvallen. Alleen zo is het mogelijk dat de vraag van Oost koopmachtig wordt. Voor een vlotte expansie lijkt dit essentieel.

Maar West wordt niet geleid door een gecombineerd gezag. Wanneer Nederland streeft naar een actieve koopmachtsbalans, dan is het niet de bedoeling Oost dwars te zitten. Maar is het zo erg, wanneer wij een beetje koopmacht van Duitsland of Amerika overhevelen? Zo zullen de Verenigde Staten het geoorloofd vinden een beetje koopmacht van Europa terug te veroveren.

Dit alles zou niet zo erg zijn indien het gecombineerde effect aanvaardbaar was. Maar juist dat is niet het geval. Doordat alle staten van West een zuigspanning op de koopmacht zetten, wordt in ieder geval iedere ontluikende koopmacht uit Oost weggezogen, zodat de ontwikkeling daar stagneert, terwijl West er niet beter van wordt. Immers, wanneer in Oost niets meer te halen valt, kan de gecombineerde koopmachtsbalans van West ook al niet actief zijn. Investerings en inbeslagnemingen moeten elkaar in evenwicht houden indien Oost geen macht wil verliezen.

Zo komen wij tot de verbeterde stelling:

d. Welvarende landen die produktieve krachten kunnen vrijmaken — bijv. door geen goedkoopte-eiland te zijn — moeten „streven” naar een passieve koopmachtsbalans.

Deze stelling is niet houdbaar indien andere welvarende landen deze inschikkelijkheid zouden misbruiken. Daarom moet er een aanvullende stelling bij:

e. Het is wenselijk dat de welvarende landen zich aan een internationale belasting op het koopmachtsoverschot onderwerpen. Deze belasting zou progressief moeten zijn met een tarief van meer dan 100 pCt. voor grote overschotten.

Zolang deze belasting niet bestaat, verdient een sluitende koopmachtsbalans de voorkeur boven een actieve, indien wij ons niet schuldig willen weten aan de stagnerende groei van Oost.

In dit verband moet de buitenlandse hulp worden genoemd, die de NOVIB organiseert. De vraag doet zich voor, waar deze hulp op de koopmachtsbalans verschijnt.

Er zijn twee mogelijkheden. De NOVIB-hulp kan leiden tot een kleiner koopmachtsoverschot of deze hulp heeft geen invloed hierop. In het laatste geval heeft het werk van de NOVIB geen reële betekenis. Immers, dan wordt het geld dat als schenking naar Oost vloeit, verkregen door minder van Oost te kopen. Dit zou herinneringen oproepen aan de dagen van de aanpassingspolitiek, toen sommigen niet naar de kapper gingen om het kwartje te besparen dat via de diaconie aan de werkloze kapper moest worden uitgekeerd.

Ik vrees dat de laatste veronderstelling juist is. Indien de NOVIB kans zag per jaar een half miljard gulden te verzamelen om dat aan het buitenland te schenken, dan zou er ongetwijfeld een kleine bestedingsbeperking komen om de betalingsbalans „gezond” te houden. Doch het schenken van een passieve koopmachtsbalans is belangrijker dan het schenken van geld.

Het is slechts een accentverschuiving, wanneer ik nu de koopmachtsbalans van groepen personen ter sprake breng. Met name wil ik de mensen indelen in twee groepen: de hebbers en de niethebbers. Als groep hebben de hebbers een structurele neiging tot het vermeerderen van hun bezit.

Misschien hebben de niethebbers dezelfde neiging, doch dat is minder belangrijk. De hebbers hebben een enorme voorsprong. Zij hebben de aandelen van de ondernemingen die monopoliewinsten kunnen maken en de research kunnen financieren waardoor nieuwe winstbronnen worden aangeboord. In geen enkel opzicht hebben de niethebbers als groep een voorsprong. Mocht er een enkeling zijn, die een aangeboren organisatietalent heeft, dan kan hij alvast tot de hebbers worden gerekend. Deze enkelingen vertroebelen het algemene beeld niet.

De verhouding tussen hebbers en niethebbers komt het scherpst tot uiting in de monopoliewinst. Zelfs indien wij de integrale kostprijs zeer royaal definiëren en daarbij insluiten alle kosten van spuurwerk en het totale inkomen dat de topleiding en de aandeelhouders bereid zijn te consumeren, dan nog is er sprake van monopoliewinsten waaruit nieuwe kapitaalvorming wordt gefinancierd.

Deze monopoliewinsten maken de koopmachtsbalans van de hebbers positief zolang er bij de niethebbers nog iets te halen valt. Wanneer daarentegen bij de niethebbers niets te halen valt, zijn nieuwe investeringen zinloos voor de hebbers als totaliteit. Dit heeft een stagnerende invloed op de geldcirculatie. Zo zijn te grote monopoliewinsten een kracht die de economie vertragen, waardoor ook de positie van de hebbers verzwakt wordt.

Misschien is het wijzen op de monopoliewinsten wat eenzijdig. In feite gaat het om iedere poging, de koopmachtsbalans van het collectivum van de hebbers positief te houden. Dat men door inkomensoverdrachten de koopmachtsbalans weer in evenwicht brengt is een nuttig en blijkbaar nodig „Kurieren am Symptom”, waarvan de vergeten (deelwoord van: ver-eten) groepen de dupe kunnen zijn indien geldontwaarding een techniek van reële belastingheffing wordt.

Zo kunnen we dus voortleven met hebbende hebbers. Maar wanneer de hebbers zouden „streven” naar een negatieve koopmachtsbalans, dan was de wereld wel zo plezierig. De stellingen die voor de internationale verhoudingen zijn geformuleerd gelden ook in deze situatie. Zolang de niethebbers een onbevredigde vraag hebben en er nog pro-

duktieve reserves zijn, kan de koopmachtsbalans van de groep van hebbers niet negatief zijn enz.

Zo zien wij dus dat in de binnenlandse verhoudingen en in de internationale verhoudingen een zinloze zuigspanning op de koopmacht de soepelheid aan het economisch leven ontnemt. Een zinloze zuigspanning, want de koopmachtsbalans van de totaliteit van de hebbers of van de rijke landen kan niet wezenlijk positief en niet wezenlijk negatief zijn. Alleen machtsverschuivingen binnen de groep van de hebbers en binnen de groep van de rijke landen zijn mogelijk. Doch deze machtsstrijd is voor buitenstaanders alleen maar vervelend. Vooral wanneer ieder begin van bezitsspreiding — nationaal of internationaal — door deze zuigspanning onmogelijk wordt gemaakt.

De machtsstrijd van de hebbers is de grondslag van de armoede van velen.

Volgens F. Hartog ¹⁾ geven de intellectuelen in Afrika de voorkeur aan overheidsbetrekkingen, omdat zij in deze

sleutelposities snel rijk kunnen worden. Wij vinden omkoperij corrupt. Een ambtenaar vindt de zin van zijn werk niet in het maximaliseren van privébelangen. De Minister van Financiën heeft een omzet van een miljard. En hij heeft een salaris. Waarom zouden de directeuren en aandeelhouders van grote ondernemingen, zoals de Hoogovens, meer moeten willen verdienen?

Evenals sommige ambtenaren hebben de leiders van monopolies — en sommige anderen — een sleutelpositie. Wij kunnen moeilijk van corruptie spreken wanneer rijken hun privébelangen vooropstellen, want dit is niet in strijd met de gangbare moraal. Maar het euvel van de dubbele moraal is duidelijk aanwijsbaar. Waardoor pogingen tot bezitsspreiding en ontwikkelingshulp een schijnvertoning worden.

Wageningen.

G. HAMMING.

¹⁾ In: J. Tinbergen: „Shaping the world economy”, Appendix I.

Het effect van het rapport-Dalmulder

In 1959 werd het rapport-Dalmulder gepubliceerd ¹⁾. Hierin is o.a. opgenomen een raming van het toekomstig aantal eerstejaars. Tevens zijn aanwijzingen gegeven, welke verschuivingen in de studiekeuze nodig zijn opdat per studierichting overschotten en tekorten aan academici worden voorkomen. Waarschijnlijk is dit het meest belangrijke document geweest over deze materie dat ooit in Nederland werd geschreven. Het was het kwantitatieve uitgangspunt voor de spreiding van het wetenschappelijk onderwijs; uitbreidingsplannen van de instellingen van w.o. zijn er op gebaseerd en voor de voorlichting aan a.s. abiturienten over de beroepsvooruitzichten van academici is het intensief gebruikt. Het is daarom van belang na te gaan in hoeverre de ramingen zijn gerealiseerd en of de studiekeuze zich heeft gewijzigd in de richting zoals door het rapport werd aangegeven ²⁾.

Raming en realisatie.

Tabel 1 geeft een overzicht van de geraamde en werkelijke aantallen eerstejaars over de periode 1959-1962.

TABEL 1.

Geraamde en werkelijke aantallen eerstejaars

	Mannen			Vrouwen		
	Raming	Realisatie		Raming	Realisatie	
		abs.	in pCt. van raming		abs.	in pCt. van raming
1959	5.319	5.492	103	1.239	1.248	101
1960	5.541	5.860	106	1.406	1.341	95
1961	6.424	6.553	102	1.578	1.360	86
1962	6.913	6.900 a)	100	1.776	1.480	83
1959-1961	17.284	17.905	104	4.223	3.949	94

a) Geschat op basis van april-telling.

Hieruit blijkt dat er bij de mannen een zeer goede overeenstemming is tussen raming en realisatie. Bij de vrouwelijke eerstejaars blijven de werkelijke aantallen in steeds grotere mate beneden de geraamde.

Voor de raming van het aantal eerstejaars werd uitgegaan van het (reeds bekende) aantal toegelatenen tot leerjaar I van het v.h.m.o. en de verhouding tussen de aantallen eerstejaars studenten en toegelatenen tot leerjaar I van het v.h.m.o. 6 jaar eerder. Aangenomen werd dat deze coëfficiënt zou moeten dalen, omdat het percentage abiturienten dat ging studeren in de uitgangssituatie (1955-1958) uitzonderlijk hoog werd geacht vergeleken met voorafgaande jaren.

De verhouding tussen aantallen eerstejaars en toegelatenen tot het v.h.m.o. zes jaar eerder wordt echter niet alleen bepaald door het percentage abiturienten dat gaat studeren, doch tevens door het rendement bij het v.h.m.o., de verdeling van de abiturienten over de verschillende soorten diploma's en het aantal eerstejaars dat de examenbevoegdheid voor het w.o. niet aan een schooldiploma v.h.m.o. ontleent.

Het blijkt nu, dat in de periode 1959-1961, vergeleken met die van 1955-1958, het rendement bij het v.h.m.o. was gedaald, de samenstelling van de abiturienten zodanig was veranderd dat bij de mannen meer eerstejaars konden worden verwacht (bij de vrouwen minder omdat er o.a. meer m.m.s.'ers kwamen), de overgang van v.h.m.o.-abiturienten naar het w.o. was toegenomen en het aandeel van niet-v.h.m.o.'ers onder de eerstejaars was gedaald.

In de volgende tabel is de invloed van deze veranderingen op het aantal eerstejaars weergegeven.

¹⁾ „De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980”. Rapport van de Commissie voor Statistiek van het Interuniversitair Contactorgaan, Zeist 1959.

²⁾ Het statistisch materiaal dat hiervoor nodig was, is ontleend aan C.B.S.-publicaties.

TABEL 2.

Oorzaken van afwijkingen tussen realisatie en raming van het aantal eerstejaars, 1959-1961

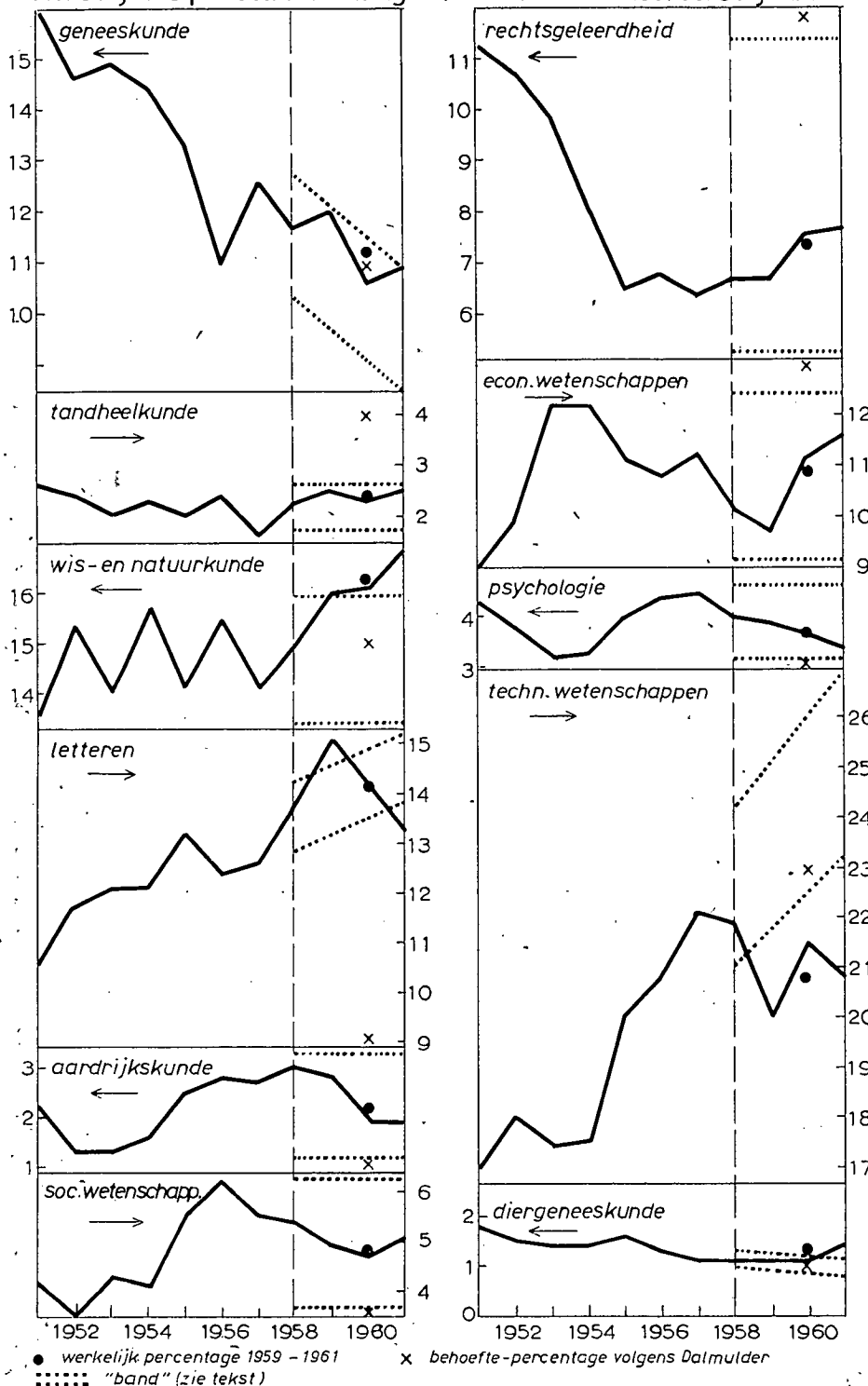
	Mannen		Vrouwen	
	abs. \bar{x}	in pCt. van raming	abs.	in pCt. van raming
Rendement	- 620	-3,6	-140	-3,3
Verdeling abiturienten	+ 90	+0,5	-270	-6,4
Overgang v.h.m.o.-w.o.	+1390	+8,1	+310	+7,3
Niet v.h.m.o.'ers	- 240	-1,4	-175	-4,1
Totaal	+ 620	+3,6	-275	-6,5

Uit het nevenstaande blijkt dat de goede overeenstemming tussen raming en realisatie verkregen is doordat de invloed van de verhoogde overgang van het v.h.m.o. naar het w.o. geneutraliseerd is door de daling van het rendement bij het v.h.m.o. en de vermindering van het aantal niet-v.h.m.o.'ers onder het totaal aantal eerstejaars. Bij de vrouwen is de gewijzigde verdeling van de abiturienten over de schoolsoorten (voornamelijk meer m.m.s.'ers) een belangrijke oorzaak voor het feit dat de realisatie beneden de raming van het aantal eerstejaars is gebleven.

Wijzigingen in de studiekeuze.

Grafiek I.

Eerstejaars per studierichting in % van totaal aantal eerstejaars

Uit de schattingen van vraag en aanbod van academici heeft de commissie-Dalmulder berekend hoe de verdeling van eerstejaars over de onderscheiden studierichtingen zou moeten zijn ten einde overschotten en tekorten van afstuderenden te voorkomen. Deze verdeling voor 1958-1962 is met de gerealiseerde verdeling in 1959-1961³⁾ in tabel 3 opgenomen.

Van 11 studierichtingen (alle in tabel 3 genoemd met uitzondering van godgeleerdheid en landbouwkunde) is door de commissie-Dalmulder aangegeven het percentage eerstejaars voor de periode 1958-1962, dat volgens de behoefteschattingen gewenst zou zijn.

Om na te gaan in hoeverre voor deze 11 studierichtingen de publikatie van het rapport-Dalmulder en de hierop gebaseerde voorlichting effect hebben gehad, is de volgende werkwijze toegepast. Eerst is nagegaan welke percentages voor de onderscheiden studierichtingen in de periode 1959-1961 verwacht konden worden op grond van de ontwikkeling in de jaren 1951-1958. Voor sommige studierichtingen is het gemiddelde percentage genomen, voor andere is de trend doorgetrokken. De werkelijke percentages in 1951-1958 schommelen om het gemiddelde of om een trend. Eenzelfde schommeling is voor de periode 1959-1961 aangehouden. Zodoende wordt per studierichting een „band” verkregen waarin het percentage eerstejaars zich zou bevinden wanneer de ontwikkeling in het verleden (1951-

³⁾ Dit tijdvak is gekozen omdat een effect op de studiekeuze voor het eerst in 1959 kon worden verwacht en meer recent materiaal nog niet beschikbaar was.

TABEL 3.

Verdeling van eerstejaars over studierichtingen, in pCt.

	1958-1962 volgens behoefte Dalmulder	1959-1961 realisatie
Geneeskunde	11	11,2
Tandheelkunde	4	2,4
Wiskunde en natuurwetenschappen ..	15	16,3
Letteren	9	14,1
Aardrijkskunde	1	2,2
Rechtsgeleerdheid	12	7,4
Economische wetenschappen	13	10,9
Sociale wetenschappen	3	4,8
Psychologie	3	3,7
Technische wetenschappen	23	20,8
Diergeneeskunde	1	1,2
Godgeleerdheid	3 a)	1,7
Landbouwkunde	3 a)	3,3
	101	100,0

a) Volgens aanbodraming.

1958) zich zonder meer had voortgezet ⁴⁾. Nagegaan is voorts of de percentages die de commissie-Dalmulder aangaf en de gerealiseerde percentages zich binnen of buiten de banden bevinden. Per studierichting zijn het percentage eerstejaars in de jaren 1951-1961, de „band”, het Dalmulder-percentage en het werkelijke percentage in 1959-1961 in grafiek I weergegeven.

De ligging van de behoeftepercentages en de gerealiseerde percentages t.o.v. de geconstrueerde banden maakt het mogelijk om uitspraken te doen over het al of niet effect hebben van de publikatie van het Dalmulder-rapport.

Wanneer het percentage van „Dalmulder” binnen de band ligt en het gerealiseerde percentage ook (geval 1), dan is niet aan te geven of de eerstejaars zich iets van de wens van Dalmulder hebben aangetrokken. Het behoeftepercentage was immers in overeenstemming met dat van de eerstejaars. In het geval 2 daarentegen, waarin het gerealiseerde percentage buiten de band ligt, hebben de eerstejaars niet naar de commissie geluisterd.

Wanneer het behoeftepercentage buiten de band ligt, dus wanneer het afwijkt van wat op grond van het verleden verwacht mocht worden, is altijd aan te geven of er een Dalmulder-effect was. Er zijn dan drie situaties te onderscheiden. Wanneer het gerealiseerde percentage binnen de band ligt is niet naar de voorlichting geluisterd (3). Wanneer de realisatie aan dezelfde kant buiten de band ligt als Dalmulder (4) kan men zeggen dat dit aan de publikatie van het rapport te danken is. Ligt het gerealiseerde percentage aan de andere kant buiten de band (5) dan heeft het rapport evenmin effect gehad als in het derde geval.

Welk geval zich voordoet bij de verschillende studierichtingen is in tabel 4 aangegeven.

Van de 11 studierichtingen is bij één (geneeskunde) geen effect vast te stellen, omdat de wens van Dalmulder, de

⁴⁾ De breedte van de band is zodanig gekozen dat in 9 van de 10 gevallen het percentage zich binnen de aangegeven grenzen zou bevinden.

TABEL 4.

Het rapport-Dalmulder en de verschillende studierichtingen

	geval		geval
Geneeskunde	1	Econ. wetenschappen	3
Tandheelkunde	3	Sociale wetenschappen	3
Wiskunde en natuurw.	2	Psychologie	3
Letteren	3	Technische wetenschappen	2
Aardrijkskunde	3	Diergeneeskunde	2
Rechtsgeleerdheid	3		

trend en de realisatie samenvallen. Bij de 10 overige is in principe wel een uitspraak over het effect mogelijk, maar het blijkt dat men bij geen ervan naar het rapport-Dalmulder heeft geluisterd.

Een uitzondering is eventueel te maken voor wiskunde en natuurwetenschappen. Hiervan zou het percentage na 1962 volgens het rapport van de commissie moeten toenemen. Men zou kunnen stellen dat de eerstejaars in 1959-1960 op deze wens vooruit gelopen hebben en dus wel naar Dalmulder hebben geluisterd.

De grafiek maakt duidelijk waarom de voorlichting geen effect heeft gehad. De eerstejaars-in 1959-1961 blijken voornamelijk het patroon van studiekeuze in de voorafgaande jaren te hebben gevolgd.

Voor de beantwoording van de vraag of de voorlichting invloed heeft gehad, zijn in het bovenstaande strenge normen aangelegd. Er is namelijk niet alleen gelet op de richting waarin de percentages eerstejaars in de onderscheiden studierichtingen zich hebben ontwikkeld, maar ook op de grootte van de veranderingen (vandaar de „band”). Let men alleen op de richting van de veranderingen dan blijkt dat bij de meeste studierichtingen, te beginnen met 1960, een ontwikkeling is te constateren die in overeenstemming is met die welke door de commissie-Dalmulder als wenselijk wordt gezien. Dit zou erop kunnen wijzen dat de voorlichting toch een (gering) effect heeft gehad. In hoeverre dit een systematische verandering betreft, kan beter beoordeeld worden wanneer over een langere tijd gegevens bekend zijn over de studiekeuze van de eerstejaars.

Conclusie.

De ramingen die de commissie-Dalmulder heeft gemaakt over het totaal aantal eerstejaars zijn goed uitgekomen. De instellingen die hun uitbreidingsplannen op deze ramingen hebben gebaseerd, hebben dus een betrouwbare gids gevolgd.

Publikatie van en de voorlichting gebaseerd op het rapport-Dalmulder heeft (nog) geen duidelijk aantoonbaar effect gehad op de verdeling van de eerstejaars over de studierichtingen. Wordt aanpassing van de studiekeuze der eerstejaars aan de vraag naar afgestudeerden beoogd dan is klaarblijkelijk een voortdurende voorlichtingsactiviteit vereist.

's-Gravenhage.

R. RUITER.
Mej. K. VAN DALFSEN.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

In de vestigingsplaatsentheorie, die synoniem is met de leer van de internationale handel en de theorie van de monopolistische concurrentie, staan de ruimtevoorkeur en de „transport-inputs” in het middelpunt. De geografische distributies gehoorzamen aan wetmatigheden en vertonen door kunstmatige oorzaken grote cumulatieve dispariteiten. Het substitutiebeginsel is een onjuist afgesteld kompas. Een politiek van grotere flexibiliteit is dus onvoldoende. Er dient van een economisch verantwoorde superstructuur te worden uitgegaan. Binnen het kleine gebied tussen Rotterdam - Ruhr - Nord is dit evident. Naast een verbetering van de infrastructuur is actieprogrammering nodig. Op voorbeeld van de Verenigde Staten en Sowjet-Rusland dienen industriële complexen te worden gevestigd in geselecteerde groepipolen.

Regionale dispariteiten en de vestiging van industriële complexen

Het kenobject van de regionale economie is het verschijnsel van *ruimtevoorkeur* (space preference), dat voor de economische organisatie even fundamenteel is als de tijdsvoorkeur (time preference). Het laatste begrip is bekend sinds het werk van E. von Böhm Bawerk. Ruimtevoorkeur is als begrip ingevoerd en uitgewerkt door W. Isard¹⁾. Nevenschikkend hieraan zijn andere economische realiteiten. Zonder het bestaan van geografisch ongelijk verspreide bodemrijkdommen en vestigingsfactoren, van de wet van de afnemende opbrengsten en van vraagstukken die bevolkingscongesties opwerpen zou de distributie van de economische activiteiten niet aan wetmatigheden zijn gebonden. In werkelijkheid is er door deze niet-lineaire verschijnselen alleen een grotere produktiviteit te bereiken door te agglomereren op plaatsen die lokationeel begunstigd zijn en te deglomereren ten einde het effect van de dalende opbrengsten te verschuiven.

Op voetspoor van het disconto gerekend over een tijdsperiode kan ook de ruimte worden gediscoteerd, in casu op een waarde als die „af fabriek”. Sedert Von Thünen zijn hier tot voor kort weinig theoretische vorderingen gemaakt. Het is vooral Isard die met het begrip „transport inputs” exerceert in het kader van een algemene vestigingsplaatsentheorie die *synoniem* is met de theorie van de internationale en interregionale handel. Die handel kan niet worden bepaald zonder simultane vaststelling van de lokaties. De moderne evenwichtstheorie is een speciaal geval van de lokatietheorie, namelijk met transportkosten gelijk nul. Evenzeer is de internationale handelstheorie, zoals we die bij Ohlin aantreffen, een speciaal geval, omdat zij niet uitgaat van een gegeven lokationele structuur, noch van de barrières die de wereldeconomie verdelen. Een algemene theorie van monopolistische concurrentie is ten slotte ook identiek met een algemene lokatietheorie, zulks vanwege de monopolie-elementen die met regionaal-economische relaties gegeven zijn. Isard combineert dan ook het substitutiebeginsel van de produktie-

factoren met de conceptie van de eveneens te substitueren „transport inputs”. Tezamen met de analyse van het agglomeratieverschijnsel, waaronder de „social costs” vallen, vormen zij het raam van zijn analyse.

Regionale wetmatigheden.

De regionale economie vindt haar taak in het ontdekken van de wetmatigheden die met dit alles gepaard gaan. Een groot aantal schrijvers heeft hen empirisch gefixeerd in normale frequentieverdelingen. De bekendste is de wet van de rang-omvang voor steden die op dubbel-logaritmisch papier een lineaire distributie te zien geeft. Hetzelfde geldt bijv. voor spoorwegzendingen, telefoongebruik, passagiersverkeer, handelsomzetten en migratie, allen gerelateerd aan de afstanden waarmee zij zijn verbonden. Men treft hen o.m. aan in de werken van Zipf²⁾. De verkeersprognoses plegen op dergelijke formules te berusten. Men spreekt van sociale fysica. In haar besloten ligt een hiërarchie van agglomeraties van economische activiteiten, die door hun uiteenlopende omvang afwijkingen van de optimale transportpunten toestaan. Rond elk punt van activiteit geven isodapanen telkens lijnen van gelijke transportkosten aan. Deze worden op een bepaald punt kritisch. Zij overtreffen in de kritische zone de transportkosten die behoren bij het optimale transportpunt met een zeker bedrag dat gelijk is aan de agglomeratiebesparingen. Zij geven het substitutieprincipe in de regionale economie een eigen accent, dat onder de dimensieloze hypothesen van de klassieke economie ontbreekt.

Dispariteiten.

De regionaal-economische structuren zijn dus in hoge mate discontinu, met, zoals Isard opmerkt, hiërarchieën en uiteenlopende graden van dominantie in stelsels van brandpunten en kanalen. Ofschoon zij in sterke mate op de logica zijn gebaseerd dragen zij tevens een sterk kunst-

¹⁾ W. Isard: „Location and Space-Economy. A general Theory relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade and Urban Structure”, New York - London, 1956.

²⁾ G. K. Zipf: „Human Behavior and the Principle of Least Effort”, Cambridge, Mass., 1949.

matig karakter. Wetenschappelijk zijn zij doorgelicht in het verschijnsel van de sociale kosten, die niet tot uitdrukking komen in de exploitatieberekeningen van de particuliere ondernemingen, hetzij dat zij door de overheid worden betaald, hetzij dat zij in het geheel niet worden betaald (verontreinigingen e.d.). In de grote agglomeraties zijn deze kosten per hoofd zeer hoog, zoals in verschillende landen is vastgesteld ³⁾. Het bovenaangeduide substitutiebeginsel is dus als richtsnoer ondeugdelijk. „Het marktmechanisme geeft geen inzicht in de omvang van de nationale, sociale of collectieve behoeften of van de middelen ter bevrediging van deze” ⁴⁾. Een van de ernstige gevolgen hiervan is het verschijnsel van buitensporige regionale dispariteiten. Voor het gebied van de E.E.G. varieerde in 1955 het inkomen per hoofd van 40 tot 130 rond het communautaire gemiddelde van 100.

Regionale dispariteiten manifesteren zich ook in een groot verschil in groeitempo van geïndustrialiseerde gebieden, soms op zeer geringe afstand van elkaar gelegen. Het economisch-geografische gebied van Luik ⁵⁾ stagneert om velerlei redenen, vooral door het ontbreken van zeer gespecialiseerde produktieprocessen die een grote toegevoegde waarde betekenen. Evenmin zijn de Borinage en omgeving en het Franse departement Nord groeipolen, ondanks de aanwezigheid van daartoe geschikte geografische gegevens. Wij treffen daar een situatie aan die zich ook in Luik voordoet, namelijk een geringe interregionale polarisatie. Nord heeft zich in de eerste plaats geaxeerd op het bekken van Parijs ⁶⁾ en in zeer geringe mate — bij gebrek aan goede verbindingen — op de natuurlijke combinatie met Lotharingen of — door protectie — op de Borinage, het Centrum en Charleroi in de Belgische provincie Henegouwen. Zijn vanzelfsprekende oriëntatie naar de mondingen van Schelde en Maas is om redenen van Staatsrason altijd gefrustreerd geweest. In Henegouwen ⁷⁾ is de situatie het ernstigst doordat bij een verouderde economische structuur de tewerkstelling er tussen 1957 en 1961 met 42.000 arbeidskrachten of bijna 10 pCt. achteruitliep, waarvan 31.500 alleen in de kolenmijnen. Het inkomen per inwoner daalde in Centrum en Borinage met 9 pCt., terwijl het in België steeg met bijna 7 pCt. Daartegenover kan men de expansieve Randstad Holland en het Duitse Ruhrgebied stellen, twee gebieden met een open economische structuur en een open infrastructuur. In het Ruhrgebied is de ruwijzer- en staalproductie tussen 1956 en 1961 met 23 pCt. gestegen, het inwonertal tussen 1950 en 1962 met 25 pCt. De industriële produktie vertoont er een toenemende differentiatie in de richting van het expansieve type: aardolieverwerking, chemische complexen, elektrotechnische apparaten, kunststofonderdelen

³⁾ M. C. Verburg: „Het „cost-benefit“-aspect van vestigingsplaatsen” in het „Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie” van januari 1959, blz. 20 e.v.; Harvey E. Brazer: „City expenditures in the United States”, National Bureau of Economic Research, Inc. Occasional Paper 66, 1959.

⁴⁾ K. William Kapp: „The social costs of private enterprise”, Cambridge, Mass. 1950, blz. 7.

⁵⁾ Louis E. Davin e.a.: „Dynamique économique de la Région Liégeoise”, Paris, 1959.

⁶⁾ Roland Nistri et Claude Prêcheur: „La région du Nord et du Nord-Est”, Paris 1959.

⁷⁾ E.G.K.S.: „Onderzoek naar de economische ontwikkeling van de gebieden van Charleroi, het Centrum en de Borinage”, Luxemburg 1962.

voor metaalwaren, auto's enz. ⁸⁾. In de Randstad Holland is in 1963 weliswaar het aantal industriële arbeidsplaatsen gedaald, maar was de tertiaire sector zeer expansief.

E.E.G.-regionale harmonisatie.

Het Verdrag van Rome stelt zich ten doel de nationale preëmbiele van de lid-staten te harmoniseren, volgens de preëmbiele onder meer door het niveauverschil tussen de verschillende economisch-geografische gebieden en de achterstand van de minstbegunstigde te verminderen. De artikelen 39 § 2, 42, 80 en 92 staan met het oog hierop toe te derogeren aan de concurrentieregelingen. Het geloof aan een automatisch mechanisme dat tot regionale harmonisatie zou leiden is verdwenen. Expansieprogramma's op korte, middellange en lange termijn moeten er toe bijdragen dat de interregionale mededinging weer „volledig” wordt. In het gebied gelegen tussen Nord, Lotharingen, Saarland, Ruhr en Randstad zijn de afstanden dermate gering dat daarbij aan de staatsgrenzen voorbij moet worden gegaan. De „espace banale” zal doelbewust moeten worden vervangen door nieuwe economische ruimten, waarvan Moezel, Rijn, Maas en Schelde — mits doorlopend gecombineerd — essentiële ontwikkelingsassen zijn.

Op het terrein van de wegen wordt gewerkt aan de noord-zuid-assen E 3 ⁹⁾ (Parijs - Lille - Gent - Antwerpen - Eindhoven - Oberhausen enz.), E 10 ⁹⁾ (Parijs - Mons - Brussel - Antwerpen - Rotterdam enz.), E 9 (Straatsburg - Metz - Luxemburg - Luik - Maastricht - Eindhoven - Amsterdam), en aan de west-oost-assen E 2 (Londen - tunnel - Calais - Arras enz. naar suggestie voor een voortzetting via Lotharingen naar Saarbrücken), E 41 (route van Wallonië, van Mons naar Luik), E 5 (Oostende - Gent - Brussel - Luik - Keulen) en E 39 (Antwerpen - Luik - Aken). De elektrificatie van de spoorwegen over de grenzen heen is zeer ver gevorderd. Over enige jaren zal de infrastructuur in de hier behandelde grensgebieden grotendeels zijn aangepast aan de eisen die de internationale arbeidsverdeling stelt.

Actieprogrammering.

Voor een werkelijke economische polarisatie is evenwel meer nodig dan een organische infrastructuur. Zij vraagt een actieprogrammering, zonder dewelke de dispariteiten voortdurend toenemen. Een dergelijke actieprogrammering is nodig en mogelijk in het kader van elk economisch regime. De noodzaak kunnen wij aantonen door te wijzen op drie voorbeelden. Puerto Rico (Verenigde Staten) is altijd eenzijdig op de textielindustrie georiënteerd geweest. Het grote arbeidsoverschot, gepaard gaande met lage lonen, maakt een doelbewust expansieprogramma noodzakelijk. In het Tsaristische Rusland is het probleem van de binnenlandse „koloniale” randgebieden rondom het

⁸⁾ Paul Wiel: „Agglomerations- und Dezentralisations-tendenzen der nordrhein-westfälischen Wirtschaft seit der Vorkriegszeit”, Köln, 1962.

⁹⁾ Bij een verdere ontwikkeling zal het grensoverschrijdende verkeer langs deze routes — dat grotendeels in handen is van Nederlandse vervoerders — een weg met een vaste verbinding over de Westerschelde tussen de E 3 en Rotterdam nodig hebben. Zie hiervoor het rapport van het E.T.I. voor Zeeland: „De vaste verbinding over de Westerschelde”, Middelburg 1963. Een technische schets voor de vaste verbinding is te vinden in het „Zeeuws Tijdschrift” no. 2, 1964.

economisch-geografisch gebied van Moskou een bewijs van het onvermogen van het vrije marktmechanisme de nationale economie te organiseren ¹⁰⁾. In dit gebied is vanouds de bevolkingsconcentratie — door zijn veilige ligging — groot. Aan het eind van de 19e eeuw ontstond hier door de industriële revolutie een ongeremde expansie die zich na de aanleg van spoorwegen onder meer richtte op de 2.500 km verder gelegen Transkaukasus. Deze werd overstromd door goedkope industriële produkten, die de lokale industrie zoals de textielindustrie vernietigden. Het overtollige agrarische proletariaat vond werk in de katoenproductie, ten behoeve van Moskou. Daardoor was er geen plaats meer voor de verbouw van stikstofrijke lucerne, de veeteelt nam af, daarmee de mestproductie en aldus was de weg vrij voor een uitmergelende monocultuur. De bewuste spoorlijn verbond opzettelijk de in het tussengelegen gebied gelegen kleinere centra niet. Hetzelfde verschijnsel deed zich in Nederland voor, waar omstreeks 1850 de grootindustrie in de Randstad bijv. de bloeiende ambachtelijke industrie in Middelburg vernietigde. Aan de chocolade-industrie die voornamelijk op Walcheren was geconcentreerd, werd aldus in enige decennia een eind gemaakt. Dergelijke processen betekenen uiteraard aanvankelijk nationaal-economisch gesproken een voordeel, door de grotere produktiviteit. Maar de verwaarlozing van de potenties van de uitgeholde gebieden, waarvoor aan geen compensaties werd gedacht, kwamen ten slotte neer op een depreciatie van de economie. In de jaren dertig van onze eeuw heeft men dit — het eerst in Groot-Brittannië — ontdekt.

Flexibiliteit contra superstructuur.

Met betrekking tot de actieprogrammering zijn twee standpunten mogelijk. Het standpunt van Hoover ¹¹⁾ is zich bewust van het manco van het klassieke evenwichtsmechanisme ten aanzien van de interregionale evenwichtigheden. Maar zijn therapie blijft ten slotte heel dicht bij het *laissez-faire* liggen, doordat hij de nadruk legt op de verspreiding van informatie aan particulieren, op het aanmoedigen van arbeidsmobiliteit en op het afbreken van handelsbelemmeringen. Hij limiteert zijn actiemiddelen tot het punt waar een te hoge inkomensoverdracht het functioneren van het principe van de volmaakte concurrentie zou schaden. Zijn politiek is er een van verhoogde flexibiliteit, waarvan de kosten moeten worden afgewogen tegen de baten (op.cit., blz. 278). Het andere standpunt treffen wij aan bij Ponsard ¹²⁾, die pleit voor een bijdrage van de economie aan de inhoudsbepaling van een bewuste politiek van ruimtelijke ordening door middel

¹⁰⁾ Alfred Zimm: „Industriegeographie der Sowjetunion”, Berlin, 1963.

¹¹⁾ E. M. Hoover: „The Location of Economic Activity”, New York, 1948.

¹²⁾ Claude Ponsard: „Economie et Espace, Essai d'intégration du facteur spatial dans l'analyse économique”, Paris, 1954.

van een economisch-wetenschappelijke analyse van het regionale beleid van de regeringen. Het gaat daarbij om de *zones* waarover dit beleid zich uitstrekt en die niet te voren omschreven kaders vormen, maar juist punt van onderzoek zijn.

De theorie van Hoover die de grenzen als uitgangspunt neemt is niet toereikend voor een stelselmatige planificatie van allerlei soorten decentralisaties. Het gaat tevens om de interventie ten aanzien van de *tijd*, om het periodiseren van de planificatie, zodat de ruimtelijke ordening kan worden gesitueerd in de ontwikkeling van de structuren van de bevolking, de hulpbronnen en de uitrusting. Deze interventie staat autonoom tegenover het conjunctuurverloop. Op het voetspoor van de economische dynamica of de periodenanalyse ontmoeten wij de vraag naar de effecten aan het eind van elke periode om deze opnieuw in te zetten als oorzaakfactoren. De dusgenaamde „agglomeration-economies”, de vervoerstarieven (retourvracht), het loonpeil, de „social costs” en andere factoren zullen zich immers telkens op een ander niveau instellen en daarmee wijzigt zich de aard van de substitutie. In ons land werken onderzoek en beleid bij voorkeur met een primitieve statische analyse die manoeuvreert met het geboorteoverschot als teller en het terreinquotient voor industrieën als noemer. Voor kritiek op de *lapidair-planologische*, maar consistente, visie van Prof. Thijsse ¹³⁾ is vanuit dit gezichtspunt geen plaats. Het is zijn kracht dat hij uitgaat van een superstructuur. Beter ware het aan zijn visie meer economische ondergrond te geven. Hij is wezenlijk verder dan het regeringsbeleid dat ontwikkelingskernen aanwijst, hun subsidies verleent en verder een passieve houding aanneemt.

Complexanalyse.

De interventies ten aanzien van de zones en de tijd dienen twee objectieven in het oog te vatten: dat van de valorisatie van regionale potenties (*mise en valeur des régions*) en dat van de groepspool. Dezelfde voorbeelden als hierboven zijn illustratief.

In Sowjet-Rusland is de territoriale planning in het kader van de vijfjarenplannen ter hand genomen. In 1958 nam een zevenjarenplan een aanvang met als oogmerk de natuurlijke hulpbronnen te moderniseren op basis van een rationele geografische arbeidsverdeling. Voor de jaren 1965-1980 zijn reeds algemene objectieven vastgesteld. In het vroeger onderontwikkelde Magnitogorsk werd een metallurgisch complex opgericht op basis van enorme ijzerertsvoorraden, dat in 1965 een ruwijzerproductie zal hebben die de produktie van Frankrijk in 1958 overtreft. Van Magnitogorsk naar het Koeznetsk-kolenbekken — op 2.000 km afstand — loopt een economische as. Beide

¹³⁾ Wij beschikken alleen over de Engelse tekst: „A spatial image of the Netherlands in the year 2000 A.D., with a population of 20 million”. Het accres aan bevolking situeert Thijsse hoofdzakelijk in een groot aantal steden over het gehele land van 450.000 tot 700.000 inwoners.

(I. M.)

 NV. SLAVENBURG'S BANK

groepolen stimuleren elkaar. Van Magnitogorsk en de andere Oeralcomplexen (Nizjni Tagil en Tseljabinsk) uit worden achtereenvolgens West-Siberië, Centraal- en West-Kazachstan tot ontwikkeling gebracht. De Oeral is dus driemaal drager van het principe van een rationele „Standort“-distributie, met wederzijdse completering als grondslag.

Voor Puerto Rico is op een wijze die past in het economisch regime van de Verenigde Staten eveneens een complex opgericht. Hiervoor is een industrieel-complex-analyse gemaakt voor de petrochemische branche ¹⁴⁾. Hierbij wordt gezocht naar een zodanig complex dat er sprake is van comparatieve voordelen. Als variabelen gelden onder meer technologische alternatieven, bedrijfs-groottesverhoudingen, diverse transportmethoden e.d.

West-Europa.

Binnen het geografische kader Randstad - Ruhr - Luik - Saarbrücken - Lotharingen - Borinage - Nord, met gemiddelde afstanden van 175 km, is een dergelijke taak-

¹⁴⁾ Walter Isard a.o.: „Methods of Regional Analysis: an Introduction to Regional Science“, New York - London, 1960, hoofdstuk 9.

verdeling door de aanwezigheid van de staatsgrenzen niet toestandgekomen. Een reële arbeidsverdeling vraagt om een opzet die rekening houdt met de regionale valorisatie van de hulpbronnen en de organisatie van gespecialiseerde groepolen ¹⁵⁾. Ook binnen Nederland verdient deze aanpak — aanvullend op de ideeën van Thijsse — aanbeveling. De opvatting dat men kan volstaan met planologische bestemmingsplannen en concepties van verdere concentratie is ontoereikend in het licht van de buitensporige dispariteiten. In het raam van de Westeuropese en Nederlandse maatschappelijk-economische filosofie ligt hier een taak voor de Europese Investeringsbank en de Nationale Investeringsbank, in samenwerking met de Economische Commissie van de E.E.G. voor de coördinatie en met de Nederlandse regering voor het programma van publieke investeringen.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

¹⁵⁾ M. C. Verburg: „Location analysis of the common frontier zones in the European Economic Community“, te publiceren in de „Papers and Proceeding“ van de „Regional Science Association“, Philadelphia, 1964. Dit in opdracht van de E.E.G. geschreven rapport is ook in Franse en Duitse tekst uitgegeven.

De gevaarlijke merkentrouw

Weinig zaken lijken voor de fabrikant van een merk-artikel meer begerenswaard dan een uitgebreide trouw van het publiek aan zijn merk. Merkentrouw in het algemeen wordt immers gezien als een positief resultaat van een goed merkprodukt en een goede marktwerking door de fabrikant. Natuurlijk mag niet worden ontkend dat merkentrouw veelal te danken zal zijn aan de voortreffelijke kwaliteiten van de dienst of het produkt van de fabrikant en zijn actieve handelswijze op de markt.

Is het echter zo dat merkentrouw altijd een positief verschijnsel is? Kan er niet ook een groot bezwaar aan verbonden zijn en wel het bezwaar dat zij gemakkelijk kan leiden tot een verslapping van de aandacht van de fabrikant? Is trouw aan een merk misschien zelfs alleen maar een gevolg van een te geringe activiteit van de concurrent of zelfs gebrek aan concurrentie? Een merk is als een persoonlijkheid op de markt, met zijn goede en kwade eigenschappen. Zoals tegenover een menselijke persoon een grote aanhang kan bestaan met positieve redenen, maar ook wel degelijk bij gebrek aan een betere persoonlijkheid, zo kan dat ook bij een merk het geval zijn.

Als wij het ontstaan van de merkentrouw analyseren, dan kunnen wij tot de volgende „levensfasen“ komen:

Eerste fase.

In de aanvang komt een fabrikant naar voren met een nieuw of vernieuwd produkt (of dienst) met zodanig goede eigenschappen dat het produkt zich duidelijk en positief onderscheidt van al hetgeen voordien op de markt in de betreffende sector werd aangeboden. Terecht is het afnemerspubliek gelukkig met het nieuwe produkt, daartoe al dan niet gestimuleerd door een goede activiteit van de fabrikant op de markt, en koopt zij het betreffende merk met graagte.

Tweede fase.

In aansluiting op het eerste succes breidt de fabrikant met elan en progressiviteit zijn activiteit uit en bereikt daarmee in zijn deelmarkt een grote appreciatie en aanvaarding van zijn merk. Het is in deze actieve uitbreidingsfase voor een concurrent behoorlijk moeilijk om ertussen te komen, want de behoefte wordt actief gedekt door de eerste fabrikant.

Derde fase.

De daarop volgende fase echter wordt de gevaarlijke fase, waarin de succesvolle fabrikant zich kan laten verleiden tot het wat gaan rusten op zijn welverdiende lauweren, hetgeen hem voorlopig geen windeieren schijnt te leggen. Door de vliegwielerwerking van de „wet der traagheid“ breidt de verkoop en de publieksvraag naar het betreffende merk zich als het ware automatisch uit en de omzet wordt dus voortdurend groter. Wanneer de publieks-massa in beweging is, gaat zij in het algemeen geruime tijd in dezelfde richting voort, wanneer er niet op schokkende wijze een nieuwe richting aan haar beweging wordt gegeven.

Ik meen dat speciaal in deze derde fase het woord merkentrouw t.o.v. het betreffende merk op de voorgrond gaat treden in de gedachten van de branchegenoten, het publiek en de fabrikant zelf. Vóór deze „traagheids-uitbreidings“-fase zal men niet zo spoedig van merkentrouw spreken, omdat het woord trouw mede het begrip inhoudt van een enigszins gedachtenloos blijven aanhangen en volgen (vergelijk: „de trouwe volging“) en dit nu doet zich speciaal in deze derde-fase voor.

Juist echter in deze situatie van merkentrouw, op het hoogtepunt van zijn omzet en zijn gemakkelijke winst, loopt de betreffende merkfabrikant het grootste gevaar.

om onverwacht te worden aangevallen. Het *onverwachte* van een aanval kan liggen aan de omstandigheid dat de fabrikant zelf te veel meent te mogen vertrouwen op de voortreffelijkheid van zijn al misschien jarenlang beproefde en gekochte produkt en op het voortdurend „blijkende resultaat” van zijn normale marktwerking. Een aanval kan evenwel ook onverwacht zijn doordat een of meer concurrenten in het verborgene al lang najverig bezig zijn met het ontwikkelen van nieuwe produkten en plotseling in de openbaarheid treden met hun resultaten.

Deze fase van de uitgebreide merkentrouw is voor de concurrentie in wezen de gemakkelijkste tijd om tegen het bekende merk een fikse aanval te lanceren, juist omdat er nu de meeste kans is dat de grote man een reus op een lemen voet is geworden.

Vierde fase.

De vierde fase is de periode van de afbrokkelende merkentrouw en de verminderende omzet. Het marktaandeel wordt geheel of grotendeels overgenomen door nieuwe actieve concurrenten. Zij beginnen met hun merken weer

aan dezelfde levensgang. Op deze wijze bezien, kan een bestaande merkentrouw in plaats van een positief verschijnsel te zijn, eigenlijk een bijzonder gevaarlijke betekenis hebben. Merkentrouw, verslapping van de waakzaamheid van de fabrikant, en de geprikkelde najver van nieuwe concurrenten, gaan menselijkerwijze samen. Juist de publiekstrouw aan een merk is in principe de oorzaak van de ondergang van het merk!

Het zal op grond hiervan duidelijk zijn dat een dergelijk gevaar het doeltreffendst wordt afgeweed wanneer de fabrikant zijn eigen succes niet vertrouwt en een begrip als merkentrouw voor zijn eigen produkten niet aanvaardt. Dit wantrouwen zal hem waakzaam doen blijven en ervoor zorgen dat hij zelf regelmatig blijft streven naar die vernieuwingen, en naar die nieuwe produkten, die het publiek op actieve wijze blijven aantrekken. Hierdoor kan hij zelf doen wat anders nieuwe concurrenten op zich zouden nemen. Zo zal hij de concurrentie op een doeltreffende wijze blijven afweren.

Die fabrikant zal voor zijn merk de werkelijke merkentrouw ontvangen, die geen merkentrouw erkent!

Rotterdam.

Dr. A. D. BONNET.

BOEKBESPREKING

Dr. H. J. Scheffer: Van zestien mannen en een heer. Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam - 's-Gravenhage 1964, 96 blz., f. 3,50.

Dit geschrift, dat is uitgegeven vanwege het onvolprezen Historisch Genootschap Roterodamum, bevat het relaas van de oprichting van — hoogstwaarschijnlijk — de eerste verbruikscoöperatie in Nederland. Het initiatief daartoe ging in 1860 uit van zestien Rotterdamse werklieden, van wie de meesten werkzaam waren op de moderne suiker-raffinaderij van Hendrik van Oordt, op de Hoogstraat. Deze arbeiders, allen aangesloten bij een protestants kerkgenootschap, waren geïnspireerd door voorbeelden uit Duitsland en Engeland. In het bijzonder in dit laatste land was de verbruikscoöperatie destijds reeds tot zekere ontwikkeling gekomen.

Hun doel was om „vooral voor mensen van den werkenden stand, de gelegenheid daar te stellen tot verkrijging van zoo veel mogelijk deugdzaam en goedkope levensbehoeften” — het normale doel dus van de toenmalige verbruikscoöperaties. Afnameplicht, het beginsel van constante betaling, zowel voor de inkoop als voor de levering door de vereniging en het „one man one vote”-stelsel werden meteen ingevoerd.

Hendrik van Oordt, de heer uit de titel, was de man op de achtergrond, die met sympathie tegenover dit streven stond en het aanmoedigde. In zijn fabriek werd het werk 's morgens met gebed begonnen. Hij moet een vooruitstrevende sociale instelling hebben gehad. De beschrijving, die Dr. Scheffer van hem geeft, doet denken aan de Chris-

telijke conservatieve Engelse fabriekseigenaars, die in de eerste helft van de negentiende eeuw het totstandkomen van de fabriekswetgeving bevorderd hebben.

Aanmoediging hadden de Rotterdamse arbeiders inderdaad wel nodig: de afhandeling van de Koninklijke bewilliging op de statuten werd op de lange baan geschoven, nadat het bestuur der coöperatie tot tweemaal toe geweigerd had, de desbetreffende aanvraag in te trekken. Alle instanties, die daarover aan de Minister van Justitie, Mr. M. H. Godefroi, advies hadden uitgebracht, stonden afwijzend tegenover het verlenen dezer bewilliging. B. en W. van Rotterdam achtten de vereniging nadelig voor de leden zelf; bovendien bestond er aan een coöperatieve winkel geen behoefte, welk argument ook door de Kamer van Koophandel van Rotterdam naar voren werd gebracht. De procureur-generaal te 's-Gravenhage vond het ontstaan van werkliedenorganisaties een bedenkelijk verschijnsel. Hij had daar niet veel mee op.

De vereniging heeft, zonder rechtspersoonlijkheid en zonder aanwijsbaar resultaat, tot 1866 gewerkt; in dat jaar is zij geliquideerd.

Dr. Scheffer is erin geslaagd, een boeiend tafereel van een onderdeel van het sociaal-economisch leven van Rotterdam in de jaren zestig van de vorige eeuw te tekenen. Een omvangrijk bronnenonderzoek ligt aan zijn vlot geschreven, wetenschappelijk verantwoorde studie ten grondslag.

Men zou de vraag kunnen stellen, of een zo intensief onderzoek naar een detail van het historisch gebeuren wel zin heeft. Huizinga zou op deze vraag antwoorden: „Elk historisch gegeven mondt onmiddellijk uit in de eeuwigheid. Indien het gewichtig is, den staat in zijn verleden te zien, dan ook het dorp enz. Het is niet de grootte van het onderwerp, die over het gewicht van den arbeid beslist”.

Met belangstelling zij Dr. Scheffers volgende studie tegemoetgezien.

Rotterdam.

Dr. J. H. VAN STUIJVENBERG.

(I. M.)

voor uw BANKZAKEN

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

RECENTE PUBLIKATIES

F. H. Knight: On the history and method of economics. Selected essays. University of Chicago Press, Chicago 1963, 309 blz., \$ 1,95.

United States Balance of Payments. Ed. by W. S. Salant, E. Despres, L. B. Krause. The Brookings Institution, Washington 1963, 298 blz., \$ 5; paperback \$ 2,95.

Een belangrijk rapport, met een belangrijke plaats in de discussie over het vraagstuk van de internationale monetaire liquiditeit.

H. Deschampsneufs: Selling in Europe; an introduction to the European markets. London, Business Publications Ltd., 310 blz., 45 sh.

L. Kastl: Kartelle in der Wirklichkeit. Festschrift für Max Metzner zu seinem 75. Geburtstag. Carl Heymanns Verlag, Köln 1963, 467 blz., DM 60.

H. Müller-Henneberg, G. Schwartz: Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen und europäisches Kartellrecht. Tweede druk. Carl Heymanns Verlag, Köln 1963, 1507 blz., DM 160.

S. T. Weston: Confessions of a girl economist. Pageant Press, New York 1963, 103 blz., \$ 2,50.

K. H. Lampert: Die Lohnstruktur der Industrie. Ein Beitrag zu einer Theorie der Lohnstruktur. (Wirtschaft Gesellschaft, Politik, Heft 3). Duncker und Humblot, Berlijn 1963, 235 blz., DM 28.

H. Schelsky: Ortsbestimmung der deutschen Soziologie. Eugen Diederichs, Düsseldorf 1963, 156 blz., DM 12,80.

C. I. Drayton, C. Emerson and J. D. Griswold: Mergers acquisitions; planning and action; research study and report. Prepared for the Financial Executives Research Foundation. New York 1963, 229 blz., \$ 10,50.

E. H. Chamberlin: The economic analysis of labour union power. American enterprise institute, Washington 1963, 50 blz., f. 4,55.

M. Frapsauce: Die Mehrwertsteuer in Frankreich. Grundzüge des Französischen Umsatzsteuersystems. W. Stofffuss Verlag, Bonn 1963, 64 blz., DM 5,40.

H. Gerber: Steuerliche Probleme im zwischenstaatlichen Warenverkehr und im Gemeinsamen Markt. Cosmos-Verlag, Bern 1963, 78 blz., Zw.fr. 7,80.

M. Gloor u.a.: Neuzeitliche Distributionsformen. Vorträge. Haupt, Bern 1963, 115 blz., Zw.fr. 20,80.

E. Dale en L. F. Urwick: De staf in de organisatie. Marka no. 7. Uitg. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1963, 205 blz., f. 1,90.

De twee bekende organisatie-adviseurs behandelen het probleem van het beste gebruik van de staf en van een ver-

beterde verhouding tot de lijnwerkers. Hiertoe hanteren zij o.m. een vergelijkende analyse, ontleend aan de militaire theorie (Urwick behoorde tot de Britse generale staf) en aan de „beste” ervaringen in het bedrijfsleven.

Uit de inhoud: De loden last aan de top - Overbelasting en de gezondheid van de manager - Hoe directieleden hun tijd besteden - Vergelijking van militaire en industriële staven - Het presidentschap van de Verenigde Staten en het stafsysteem.

Dr. W. Albeda en Drs. W. K. N. Schmelzer: Bezitsvorming. Uitg. Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1963, 147 blz., f. 4,20 (bij intekening: f. 3,80).

De auteurs achten het schrijven van dit boekje door een reformatorisch christen en een rooms-katholiek zinvol vanwege de grotere samenwerking van christelijke organisaties, in nationaal en Europees verband. Het christelijk uitgangspunt leidt tot een confrontatie met de Bijbel door Dr. Albeda; vooral uit het Nieuwe Testament worden teksten aangehaald, die inconsistent lijken met het confessionele ijveren voor bezitsvorming. De meeste aandacht wordt evenwel gewijd aan het aspect van de beïnvloeding van de maatschappij-inrichting. Aan de orde komen wegen naar bezitsvorming (w.o. winstdeling), vormen van bezit, overheid en bezitsvorming.

Drs. Schmelzer, die ook als voormalig staatssecretaris zich met de materie heeft bezig gehouden, behandelde in zijn „Enige overpeinzingen en ervaringen”, de actualiteit van het onderwerp, de betekenis van de wijde verbreiding van het duurzaam persoonlijk bezit, het karakter van het te voeren beleid, diverse politieke en geestelijk maatschappelijke stromingen (w.o. de socialistische en liberale) en houdingen van onverschilligheid en irritatie, scepticisme en ongeduld.

Lloyd G. Reynolds: Economics. A General Introduction. R.D. Irwin Inc., Homewood, Illinois 1963, 739 blz., \$ 4,75.

Een aspect van de evolutie van het economisch denken, waarover in nieuwe handboeken iets mag worden verwacht, is dat van economische groei. De auteur, bekend hoogleraar aan de Yale University, wijdt hieraan één der vier delen van dit handboek. Behandeld worden: The nature of economic growth - Growth in the American economy - The Soviet experience - A growth race? - The poor countries - The strategy of economic development - Economic development and the American interest. „Long-run growth” en de ontwikkelingslanden, die door de auteur terecht als centrale problemen van deze tijd worden beschouwd, krijgen derhalve een zeer ruime aandacht. Gemist wordt

(I. M.)

voor uw Effectenzaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

evenwel een overzicht van de theorieën van Domar en Harrod.

Een ander deel betreft dat van „The economics of prices and markets”. Hierin komen o.m. de maatschappelijke economische organisatievormen aan de orde: Planned Economy, Market Economy. Opvallend daarbij is dat niet alleen de Verenigde Staten, doch ook de Sowjet-Unie een „mixed economy” wordt genoemd: „The mixture is quite different from our own, but the difference is one of degree rather than of black-and-white contrast.

Moreover, the Soviet mixture has been changing rapidly since the early fifties, and will undoubtedly continue to change in the future”.

Karakteristiek voor de evolutie van „the American way” is wellicht dat het tweede deel gewijd is aan „Government and the Market Economy”. Aandacht wordt besteed aan promoting competition (o.m. de kartelwetgeving) - restricting competition - trade unionism and collective bargaining - income in equality and public policy - the public economy - the international economy.

Het derde deel „The economics of income and employment” vangt aan met hoofdstukken over begrip, meting, niveau en analyse van het nationaal inkomen, zaken, waaraan de naam van Keynes verbonden blijft. Kenmerkend voor de hedendaagse situatie is echter het accent op het verschijnsel van inflatie. Andere hoofdstukken betreffen geldaanbod, monetaire politiek, conjunctuur en conjunctuurpolitiek.

Over Amerikaanse handboeken merkt de auteur op dat zij „focus so heavily on the American economy. The standard allotment of space to the Soviet-bloc countries and the underdeveloped countries combined is about 5 pCt. (...). It (...) breeds an ethnocentrism which regard our own economic institutions as right and proper, while all other nations are wrong-headed. The 20 pCt. of space that I have allotted (...) is a step in the right direction”.

J. M. Domenach: *Politieke propaganda*. Sterrenserie. C. de Boer Jr./Paul Brand, Hilversum 1963, 109 blz., f. 4,50.

Inhoud: Het culturele klimaat — De twee bronnen van de propaganda (de reclame — de politieke ideologie) — De propaganda van het Leninistische type — De propaganda van het Hitlerstype — Regels en technieken — De mythe, de leugen en het feit — Openbare mening en propaganda — Democratie en propaganda.

A. Williams: *Public Finance and Budgetary Policy*. The Minerva Series, no. 8. G. Allen and Unwin Ltd., London 1963, 283 blz., 40 sh.

Deze behandeling van de grondslagen van de moderne budgettaire politiek is gericht op het „verbruikersniveau” van het bezit van een elementaire kennis van de methoden van economische analyse, hoewel het boek in eerste instantie bestemd is voor tweede- en derdejaarsstudenten. De auteur verwerkte mede elementen, die tot dusver verspreid waren in tijdschriftartikelen.

(I. M.)

voor uw Assurantiezaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Beleg modern
beleg in
InterUnie
N.V. Internationale Beleggings Unie Interunie Postbus 617 Den Haag
(I. M.)

In het deel „Micro-economics” worden de gevolgen van verschillende budgettaire maatregelen voor bedrijven en gezinshuishoudingen behandeld. O.m. de gevolgen van „lump-sum” en inkomstenbelastingen op bestedingen, sparen en investeringen; van winst- en andere bedrijfsbelastingen op kosten, productie en prijzen.

In het deel „Macro-economics” worden de resultaten van de micro-analyse als uitgangspunt genomen. „The macro-analysis is selective and suggestive rather than exhaustive and conclusive”. De auteur beperkt zich in dit boek tot de economische aspecten en laat die van administratieve en juridische aard dus buiten beschouwing.

Wegwijzer in de organisatie

DE ORGANISATIE VAN DE PLANNING IN DE ONDERNEMING

door Dr. A. van Putten

Ondanks de sterk toegenomen belangstelling voor planning, laat de praktische toepassing nog steeds veel te wensen over. Een van de voornaamste oorzaken daarvan is het ontbreken van een doeltreffende organisatie. In dit boek wordt nu op systematische wijze nagegaan, welke problemen het plannen met zich brengt.

Gebonden f. 16,75

Deze SAMSOM-uitgave wordt u gaarne geleverd door:

DE WESTER BOEKHANDEL
Nieuwe Binnenweg 331 - Rotterdam
Telefoon (010) 5 39 41 - 3 20 76.
Giro 18961.

Gespecialiseerd op economisch gebied!

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De weekstaat per maandagavond 20 april heeft laten zien dat de banken voor f. 174 mln. gebruik hebben gemaakt van de door De Nederlandsche Bank geopende stallingsfaciliteit, doch dat door de storting op de staatsleningen per 15 april het tegoed toch nog met f. 128 mln. achteruit is gelopen. De verkrapping die van deze ontwikkeling het gevolg is geweest uitte zich in het aantrekken van de daggeldrente tot 3 pCt. Tot de dag van de kwartaaluitkering van het Rijk aan de gemeenten op 27 april bleef de situatie ongewijzigd. Daarna kan een verruiming worden

verwacht, die echter beperkt zal worden door de terugkoop door de banken van een deel van het gestalde papier.

Kapitaalmarkt.

De herziening, die de Rijksbegroting 1964 moest ondergaan als gevolg van de loonontwikkeling en wat hiermede verband hield, heeft tot resultaat gehad dat in plaats van een tekort van f. 1.628 mln., de begroting slechts een deficit van f. 1.054 mln. zal opleveren. Voor de kapitaalmarkt is van belang of het voordelige verschil van f. 574 mln. nu invloed op de omvang van de uitgifte van staatsleningen zal hebben.

Na de gewone spaarrekeningen hebben de handelsbanken kortgeleden termijnrekeningen met verzwaaarde terugbetalingscondities gecreëerd en thans introduceert de Twentsche Bank de termijnsparbrief. Rentesparbrieven, met name van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, zijn al geruime tijd bekende verschijningen op de beurs. Dit zijn obligaties op de lange termijn met een looptijd van 15 à 20 jaar. De nieuwe termijnsparbrieven hebben een looptijd van 5½ jaar. Gedurende deze periode staat de rente vast, nl. 4,2 pCt. De korte duur zal bij wijziging van de algemene rentevoet een belangrijke koerssteun betekenen. Bij beide soorten zijn de fiscale motieven van de meeste betekenis.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	17 april 1964	24 april 1964
Algemeen	392	419 — 394	413	415
Intern. concerns	548	592 — 553	584	590
Industrie	341	356 — 340	352	351
Scheepvaart	153	161 — 153	155	154
Banken	232	249 — 232	238	237
Handel enz.	165	172 — 164	171	172

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.			
Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 154	f. 157,70
Philips G.B.	f. 148,30	f. 158,20	f. 149,90
Unilever	f. 138,90	f. 144,60	f. 144,50
Expl. Mij. Scheveningen	398	350	349
A.K.U.	526	536	543
Hoogovens, n.r.c.	564½	654	659½
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	895	900
Nationale-Nederlanden, c	870	930	950
Zwanenberg-Organon	900	987	990
Robeco	f. 227	f. 229	f. 230

New York.

Dow Jones Industrials	760	827	815
-----------------------------	-----	-----	-----

Restestand.

Langl. staatsobl. b)	4,71	4,85	4,86
Aand.: internationalen b)	3,15 c)	3,43	
lokalen b)	3,66 c)	3,36	
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	2½	2½ - 2¾

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

E.-S.B. 29-4-1964

de

COÖPERATIEVE CENTRALE RAIFFEISEN-BANK

zoekt voor haar
Economische Afdeling een

econoom

voor het maken van financieel-economische studies, in het bijzonder met betrekking tot de geld- en kapitaalmarkt. Vereisten: drs. of dr. economie, leeftijd niet ouder dan 30 jaar. Ervaring op het terrein van de beleggingen en een goed schriftelijk uitdrukkingsvermogen is gewenst.

Sollicitaties te richten aan de Afdeling Personeelszaken,
St. Jacobsstraat 30, Utrecht.

Het Staatsbosbeheer zoekt een

plaatsvervangend hoofd financieel-economische zaken

Opleiding: vergoederde studie voor accountant of doctoraal examen economie.

Hij zal worden belast met de bedrijfseconomische interpretatie van de bedrijfsuitkomsten, alsmede het samenstellen van statistieken en het maken van prognoses. Het is tevens de bedoeling hem bij gebleken geschiktheid (na \pm 4 jaar) te bestemmen tot opvolger van het Hoofd van de Afdeling Financieel-Economische Zaken.

Geboden wordt een aantrekkelijke, veelzijdige functie met perspectieven. Salaris f. 852,— tot f. 1.247,—, exclusief huurcompensatie, 4% vakantietoelage. Premie A.O.W. wordt niet ingehouden.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Sollicitaties binnen 14 dagen aan de Directeur van het Staatsbosbeheer, Museumlaan 2, Utrecht.

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

HET BESTUUR VAN DE KAMER VAN KOOPHANDEL EN FABRIEKEN VOOR DE NEDER-BETUWE TE TIEL

roept sollicitanten op voor de betrekking van

SECRETARIS en adjunct secretaris

De gedachten gaan uit naar een academicus met ervaring op juridisch-economisch gebied.

Indiensttreding: najaar 1964.

Leeftijd bij voorkeur ongeveer 35 jaar.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met inlichtingen omtrent leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van een recente pasfoto, binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan het Bestuur van voornoemde Kamer, Ambtmanstraat 12, Tiel.

N.V. ROTTERDAMSCH VERZEKERING-SOCIETEITEN (R.V.S.) gevestigd te Rotterdam

In de op 28 april 1964 gehouden Algemene Vergadering van Aandeelhouders werd het dividend over 1963 vastgesteld op 10%, waarvan $7\frac{1}{2}\%$ in contanten en $2\frac{1}{2}\%$ naar keuze in contanten of in certificaten van aandelen D.

Op dividendbewijs no. 85 van aandelen groot nominaal f 3.000.- wordt uitgekeerd f 225.- verminderd met 15% dividendbelasting over f 300.-, pro resto f 180.-.

De dividendbewijzen nos. 86, 87 en 88 van aandelen groot nominaal f 3.000.- geven elk recht op f 25.- in contanten of op nominaal f 25.- van certificaten van aandelen D.

Op dividendbewijs no. 85 van de aandelen en onderaandelen van nominaal f 1.000.- wordt uitgekeerd f 75.- verminderd met 15% dividendbelasting over f 100.-, pro resto f 60.-.

Op dividendbewijs no. 85 van de certificaten van aandelen D nominaal f 1.000.- resp. f 100.- wordt uitgekeerd f 75.- resp. f 7,50 verminderd met 15% dividendbelasting over f 100.- resp. f 10.-, pro resto f 60.- resp. f 6.-.

Dividendbewijs no. 86 van de aandelen en onderaandelen van nominaal f 1.000.- geeft recht op f 25.- in contanten of op nominaal f 25.- in certificaten van aandelen D.

Dividendbewijs no. 86 van de certificaten van aandelen D nominaal f 1.000.- resp. f 100.- geeft recht op f 25.- resp. f 2,50 in contanten of op nominaal f 25.- resp. f 2,50 in certificaten van aandelen D.

De dividendbewijzen nos. 87 en 88 van de aandelen en onderaandelen van nominaal f 1.000.-, alsmede van de certificaten van aandelen D nominaal f 1.000.- resp. f 100.- zijn waardeeloos.

De keuze-mogelijkheid, een deel van het dividend in certificaten te ontvangen, vervalt op 31 december 1964.

Inlevering van bovenvermelde dividendbewijzen kan geschieden te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage ten kantore van:

Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V.,
Amsterdamsche Bank N.V.,
De Twentsche Bank N.V. en
Rotterdamsche Bank N.V.

De inlevering van dividendbewijzen van aandelen op naam kan eveneens geschieden ten kantore van de vennootschap te Rotterdam, Westerstraat 3.

Het jaarverslag over 1963 is verschenen en wordt op aanvraag gaarne gratis toegezonden.

R.V.S. Westerstraat 3, Rotterdam-2.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

